

тики, культура политической власти определяется как один из наиболее перспективных аспектов для изучения политической культуры общества.

Ключевые слова: Украина, постсоциалистическое общество, культура политической власти, демократия, демократизация, государственное строительство в Украине.

POLITICAL CULTURE IN UKRAINE: AUTHORITARIAN REFLEX OR DEMOCRATIC TRANSIT

Polischuk I. A., Mateta A. A.

We are looking at the development of the political culture of the post-socialist Ukraine. In the conditions when democratization becomes the most popular tendencies in the world politics, the culture of the political power is determined to be the most perspective one in studying of the components of the political culture of the society.

Key words: Ukraine, postsocialist society, culture of the political power, democracy, democratisation, the Ukrainian state building.



УДК 351:352(091)477

Г. П. Клімова, доктор філософських наук, професор

ІНСТИТУТ ПРЕЗИДЕНТСТВА У ФРАНЦІЇ ТА УКРАЇНІ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ

Розглянуто місце та роль інституту президентства у структурі державних органів у Франції та Україні. Наведено порівняльний аналіз конституційних повноважень президентів цих країн.

Ключові слова: інститут президентства, форма правління, президентська система влади, напівпрезидентська система влади, парламентська система влади, повноваження президента.

Актуальність проблеми. У сучасних умовах вивчення інституту президентства набуло особливого значення у зв'язку з «третьою» хвилею демократизації, що охопила держави Центрально-Східної Європи та республіки колишнього СРСР і зумовила формування нової політичної системи, одним з основних елементів якої виступає інститут президентства.

Аналіз останніх джерел і публікацій. У науковій літературі проблемі функціонування інституту президентства приділяється достатньо уваги. Вчені України (В. Авер'янов, Ф. Бурчак, В. Погорілко, В. Тацій, Ю. Тодика, В. Шаповал, Л. Юзьков та ін.), а також Росії (Г. Атаманчук, В. Верін, С. Глушко, М. Крутоголов, А. Мішин, Г. Решетніков, С. Рябов, Ю. Скурагов, Ю. Тихо-

миров, В. Чиркін та ін.) і далекого зарубіжжя (В. Вільсон, С. Ліпсет, Дж. Уїлсон, Л. Фішер, Ф. Ардан, О. Дюамель, Ш. Дебаш, Ф. Шовен, К. Баум, Л. Олстон та ін.) досліджують різноманітні аспекти інституту президентства: причини його утворення, місце у системі поділу влади, визначення інституту президентства з виявленням його основних характеристик. *Метою цієї статті* є порівняльний аналіз конституційних повноважень президентів Франції та України, дослідження закріпленого в конституціях цих країн механізму взаємодії президента з іншими державними органами.

Інститут глави держави сформувався у період становлення сучасної державності, але його народження та еволюція пов'язані з феодалною державою і навіть з більш раннім періодом, коли монархи (правителі) не тільки виступали в ролі верховних носіїв влади, а й ототожнювались із самою державою [3, с. 36].

Досвід функціонування інституту президентства в різних країнах підтверджує здатність президента виступати гарантом стабільності розвитку суспільства і держави, оптимальної взаємодії законодавчої і виконавчої гілок влади, забезпечення їх рівноваги, розв'язання політико-правових конфліктів між ними.

Інститут президентства знаходиться в тісному зв'язку з формою правління, яка складає основу організації вищої державної влади в певній політичній системі. Вона може бути виборною або наслідуваною. Звідси існують поняття «республіканська форма правління» і «монархічна форма правління».

При республіканській формі правління виникли різноманітні системи правління, які різняться між собою конкретним типом відносин між виконавчими і законодавчими органами державної влади. При президентській системі влади вся повнота вищої виконавчої влади належить президентові, який формує уряд, а вищий законодавчий орган не може відправити уряд у відставку через вираження вотуму недовіри.

Якщо президент розділяє прерогативи вищої виконавчої влади з прем'єр-міністром, який очолює уряд, а сам уряд відповідний як перед президентом, так і перед парламентом, то це полупрезидентська система правління. Нарешті, коли президент є лише конституційним главою держави і його повноваження у системі вищої виконавчої влади жорстко обмежені прерогативами прем'єр-міністра, який зумовлює курс уряду, котрий у свою чергу підпорядкований парламенту, то така система правління є парламентською системою влади.

Зараз найбільшого поширення набула полупрезидентська система правління, яка намагається створити міцну, стабільну виконавчу владу, але в той же час політично відповідальну перед законодавчими зборами. Виконавча влада розподіляється між двома конституційними інститутами — президентом і урядом.

Відокремлення президента від виконавчої влади призвело до формування інституту президентської влади. Початок цьому відокремленню поклала

Конституція Франції 1958 р., яка встановила, що Президент є арбітром над усіма владами, оскільки «забезпечує своїм арбітражем нормальне функціонування публічних влад» [4, с. 98].

Ця формула вплинула на постсоціалістичні країни, у тому числі на Україну, в якій Президент покликаний в межах своїх повноважень об'єднати всі гілки влади, сприяти їх узгодженому і ефективному функціонуванню.

Порівняльний аналіз інституту президента у Франції та Україні, в яких існує полупрезидентська система влади, свідчить про те, що в цих країнах глава держави обирається шляхом проведення загальних виборів.

Президентські вибори мають прямиий характер, де глава держави обирається на основі абсолютної більшості поданих за нього голосів виборців. За умов, коли жоден з кандидатів не одержав необхідної кількості голосів виборців, проводиться другий тур голосування, в якому беруть участь два кандидати, за яких було подано найбільше голосів виборців у першому турі. В Україні для кандидатів у Президенти встановлено віковий ценз — 35 років, а у Франції — лише 23 роки. У статті 103 Конституції України закріплено деякі інші цензи: кандидат у Президенти повинен проживати в Україні протягом десяти останніх перед виборами років та володіти державною мовою. Конституції Франції та України встановлюють обмеження на переобрання президента: одна особа не може бути обрана президентом більш ніж два рази. Конституції Франції та України по-різному визначають порядок заміщення посади Президента, що стала вакантною достроково. У Франції — це саме Голова Сенату, а в Україні — Прем'єр-міністр (ст. 112 Конституції України), які заміщують посади Президента (але лише до нових президентських виборів, які мають відбутися в найближчий, визначений основними законами час — в Україні згідно зі ст. 103 Конституції не пізніше 90 днів з дня припинення повноважень Президента).

Компетенція глави держави і його інституційне значення встановлюються в конституціях у загальному вигляді: «Президент України є главою держави і виступає від її імені. Президент України є гарантом державного суверенітету, територіальної цілісності України, додержання Конституції України, прав і свобод людини та громадянина» (ст. 102 Конституції України). У статті 4 Конституції Франції записано, що «Президент Республіки стежить за виконанням Конституції. Він забезпечує своїм арбітражем нормальне функціонування державних органів, а також спадковість держави». Президент проголошується гарантом національної незалежності, територіальної цілісності і виконання договорів та угод. Він ззовні стоїть над сферою реалізації виконавчої влади, хоча на практиці бере активну участь у здійсненні всіх основних урядових повноважень.

Концепція президента-арбітра вже давно знайшла своє місце в теорії і практиці конституційного права Франції [1, с. 69]. Про арбітраж глави держави

говорили ще за часів формування Третьої Республіки в 70-ті роки XIX ст. Французькі вчені Ж.-Л. Кермон та Д. Шаньоло в роботі «Органи державного управління Франції в період П'ятої Республіки» пов'язують зміст цієї концепції з неприпустимістю привласнення президентом ролі лідера парламентської більшості і керівника уряду.

Роль президента-арбітра вподібнювалася функціям спортивного судді: він не повинен був утручатись у діяльність державного механізму і окремих його ланок та мав діяти у виняткових випадках, коли виникала кризова ситуація. З цією метою президенту надавалися повноваження вирішувати конфлікти, що можуть виникнути між державними органами, використовуючи й такий засіб, як референдум. Але після 1958 р. стала домінувати концепція арбітражу, за якою припускається активне втручання президента в державно-політичне життя. Глава держави вже розглядається не просто як символ національної єдності, а як вождь нації, «національний поводар». Змінився й реальний державно-правовий статус Президента Франції, основні повноваження якого закріпила Конституція 1958 р.

Повноваження Президента Франції у багатьох випадках збігаються з повноваженнями Президента України, закріпленими в ст. 106 Конституції України. Президент України:

- забезпечує державну незалежність, національну безпеку та правонаступництво держави;
- звертається з посланнями до народу та щорічними і позачерговими посланнями до Верховної Ради України про внутрішнє і зовнішнє становище України;
- представляє державу в міжнародних відносинах, здійснює керівництво зовнішньополітичною діяльністю, веде переговори та укладає міжнародні договори України.

Крім того, Президент України має досить широкі повноваження у сфері нормотворчості, галузі контролю за діяльністю органів виконавчої влади та інших сферах державно-правового будівництва, зокрема бере досить активну участь у законотворчій діяльності. Можна виділити декілька його повноважень у цих сферах, що є елементами взаємодії законодавчої та виконавчої гілок влади.

По-перше, право законодавчої ініціативи.

По-друге, право Президента видавати укази та розпорядження на основі та на виконання Конституції і законів України. Особливу увагу слід звернути на п. 4 розділу XV Конституції «Перехідні положення», який закріплює за Президентом України право протягом трьох років після набуття чинності Конституцією України видавати схвалені Кабінетом Міністрів України і скріплені підписом Прем'єр-міністра України укази з економічних питань, не врегульо-

ваних законами, з одночасним поданням відповідного законопроекту до Верховної Ради України в порядку, встановленому ст. 93 Конституції.

По-третє, Президент має право вето щодо прийнятих Верховною Радою законів України (крім законів про внесення змін до Конституції України) з наступним їх поверненням на повторний розгляд Верховної Ради України (п. 30 ст. 106 Конституції України).

По-четверте, Президент має право призначати всеукраїнський референдум щодо змін до Конституції України (п. 6 ст. 106 Конституції України).

По-п'яте, Президент має право припинити повноваження Верховної Ради України у випадках, передбачених Конституцією України (п. 8 ст. 106), та призначити позачергові вибори до Верховної Ради України (п. 7 ст. 106).

Права Президента щодо виконавчої гілки влади, закріплені низкою пунктів ст. 106 Конституції, також за правовою природою є елементами механізму взаємодії законодавчої та виконавчої гілок влади. Наприклад, Президент має право вносити за пропозицією коаліції депутатських фракцій у Верховній Раді України подання щодо призначення Верховною Радою Прем'єр-міністра України в строк не пізніше ніж на п'ятнадцятий день після одержання такої пропозиції (п. 9); вносити до Верховної Ради України подання про призначення Міністра оборони України, Міністра закордонних справ (п. 10), а також подання про призначення на посаду та звільнення з посади Голови Служби безпеки України (п. 14) та ін.

До найважливіших повноважень президентів України та Франції слід віднести право вето і право повернути закон для повторного розгляду до парламенту (п. 30 ст. 106 Конституції України та ст. 18 Конституції Франції). На відміну від передачі на повторний розгляд, вето на законопроект є більш активним втручанням глави держави в законодавчий процес. Застосування вето потребує повторного проходження в парламенті, хоча в спрощеному порядку. Остаточне рішення приймається за результатами голосування на основі кваліфікованої більшості. За успішної реалізації цієї процедури вето президента вважається подоланим.

Важливим повноваженням глави Французької Республіки у сфері реалізації законодавчої влади є право розпуску нижньої палати парламенту — Національних Зборів (ст. 12 Конституції Франції). Згідно з п. 8 ст. 106 Конституції України Президент має право розпустити Верховну Раду лише у випадку, якщо протягом 30 днів однієї чергової сесії пленарні засідання не можуть розпочатися.

Традиційними можна вважати повноваження глав держав, пов'язані з правом помилування, пом'якшення та скасування кримінальних покарань, а також право нагородження державними відзнаками, присвоєння вищих військових звань, вищих дипломатичних рангів тощо.

Президенти Франції та України відіграють також суттєву роль у формуванні судової влади (призначення третини складу Конституційного Суду України — п. 22 ст. 106, утворення судів у визначеному законом порядку — п. 23 ст. 106, призначення та звільнення з посади Генерального прокурора України — п. 11 ст. 106, призначення вперше на посаду професійного судді — ст. 128 Конституції України).

Статті 20 та 21 Конституції України визначають за Президентом право введення в Україні (чи в окремих її місцевостях) надзвичайного або воєнного стану в разі загрози нападу, небезпеки державній незалежності України. Згідно зі ст. 16 Конституції Франції за умов, коли національна незалежність, державні інститути, цілісність території держави або виконання її міжнародних зобов'язань перебувають у «серйозній і безпосередній загрозі», а нормальне функціонування органів державної влади не відбувається після офіційних консультацій з прем'єр-міністром, головами палат парламенту і конституційною радою президент вживає заходів, що «диктуються обставинами» [4, с. 104]. Це право було використане лише один раз Президентом Шарлем де Голем у 1961 р. під час спроби військового путчу.

Згідно зі ст. 102 Конституції України Президент у встановленому порядку вживає заходів щодо охорони суверенітету, незалежності та державної цілісності України. У цьому йому допомагає Рада національної безпеки та оборони України. Рішення Ради національної безпеки та оборони України вводяться в дію указами Президента України (ст. 107 Конституції України). До складу Ради національної безпеки та оборони України за посадою входять Прем'єр-міністр України, Міністр оборони України, Голова Служби безпеки України, Міністр внутрішніх справ України, Міністр закордонних справ України.

Висновки. Інститут президентства є важливим та необхідним елементом сучасної політичної системи як у Франції, так і в Україні. Головне завдання президента — уособлювати державу всередині країни та за її межами, регулювати дії всіх гілок влади, забезпечувати їх рівновагу, дійовий, консенсуальний режим функціонування державної влади в цілому.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бисаго, Ю. Інститут глави держави в механізмі стримувань та противаг: порівняльно-правовий аналіз [Текст] / Ю. Бисаго // Порівняльно-правові дослідження. — 2006. — № 1. — С. 68—72.
2. Зелінська, М. Етапи трансформації інституту президентства в Україні [Текст] / М. Зелінська // Політичний менеджмент. — 2010. — № 1. — С. 68—75.
3. Кармазіна, М. Інститут президентства: походження та сутність феномену [Текст] / М. Кармазіна // Політичний менеджмент. — 2004. — № 3. — С. 36—50.
4. Конституции зарубежных государств [Текст]. — М. : Наука, 2004. — 516 с.

ИНСТИТУТ ПРЕЗИДЕНТСТВА ВО ФРАНЦІЇ И УКРАИНЕ: СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ

Климова Г. П.

Рассматривены место и роль института президентства в структуре государственных органов во Франции и Украине. Дан сравнительный анализ конституционных полномочий президентов этих стран.

Ключевые слова: институт президентства, форма правления, президентская система власти, полупрезидентская система власти, парламентарная система власти, полномочия президента.

PRESIDENTSHIP INSTITUTION IN FRANCE AND UKRAINE: CORPORATIVE ANALYSIS

Klimova G. P.

In this article the place and role of presidentship institution in the structure of the state bodies in France and Ukraine are considered and corporative analysis of constitution powers of the Presidents of these countries are given.

Key words: presidentship institution, form of government, Presidential government, semi-presidential government, the authority of Parliament, the authority of president.



УДК 321

І. Д. Денисенко, доктор філософських наук, професор

ПРОБЛЕМНЕ ПОЛЕ МЕТОДОЛОГІЇ ПОЛІТИЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Статтю присвячено розгляду результатів найбільш відомих наробок у сфері методології політичних досліджень у контексті визначення її основних проблемних ліній, що вимагають першочергової демаркації. Особлива увага приділяється визначенню методологічних засад аналізу росту теоретичних політологічних знань.

Ключові слова: політична наука, методологія, теорія, понятійно-категоріальний апарат.

Актуальність проблеми. В умовах сучасних соціальних трансформацій у контексті прискорення глобалізаційних процесів значно посилюються вимоги щодо рівня розвитку політичної науки, насамперед її здатності адекватно інтерпретувати політичне життя і продукувати ефективні політичні практики. Зрозуміло, що вирішення цього питання насамперед пов'язане з процесом удосконалення теоретико-методологічних засад сучасних політичних досліджень.